

EKOLOGICKÁ PERSPEKTÍVA V KONTEXTE PORÚCH AUTISTICKÉHO SPEKTRA

An ecological perspective in the context of autism spectrum disorders

Lívia PASTRNÁKOVÁ

ABSTRAKT

Cieľom príspevku je priniesť teoretickú analýzu najviac relevantných vedeckých príspevkov (evidovaných v databázach *Web of Science* a *SCOPUS*) o problematike ekologického prístupu pri práci s klientmi s poruchou autistického spektra, a to nie len v kontextoch sociálnej práce. Predkladaná analýza je zameraná na spoločné znaky v ekologickom prístupe ku klientom v rámci intervencie. V závere príspevku daný model aplikujeme na slovenské podmienky praxe.

Kľúčové slová: Ekologická perspektíva. Poruchy autistického spektra. Sociálna práca. Sociálny pracovník.

ABSTRACT

The aim of the contribution is to bring a theoretical analysis of the most relevant scientific contributions (registered in the *Web of Science* and *SCOPUS* databases) on the issue of the ecological approach when working with clients with autism spectrum disorder, and not only in the contexts of social work. The presented analysis is focused on common features in the ecological approach to clients within the intervention. At the end of the paper, we apply the given model to Slovak practice conditions.

Key words: Ecological perspective. Autism spectrum disorders. Social work. Social worker.

ÚVOD

Autizmus je pervazívna porucha. Jeho prenikavosť znamená, že každý aspekt života dieťaťa s poruchou autistického spektra (ďalej PAS) je formovaný špecifickými vzorcami myslenia a správania. Kým ich úplne nepochopíme, je ťažké ich kvalitatívne posúdiť. Všadeprítomnosť PAS ovplyvňuje nielen dieťa, ale aj rodinu a všetky jej sociálne siete (Predescu, Al Ghazi a Darjan 2018, [cit. 2023-09-12]). Ako uvádzajú zahraničné výskumy, väčšina rodín uvádza vysokú úroveň stresu a syndrómu vyhorenia pri výchove dieťaťa s PAS, a to v dôsledku neustáleho „boja“ reagovať na deti, no aj na sociálne požiadavky. PAS je jednou z najviac skúmaných tém posledných desaťročí, musíme však dodať, že najmä v zahraničnom priestore. PAS sa stala témou spoločenskou, pretože ovplyvňuje rodinu aj spoločnosť ako celok. Problematiku

PAS je potrebné vnímať holisticky, a preto ekologický model, v ktorom sa intervencie uskutočňujú na individuálnej, rodinnej, školskej a spoločenskej úrovni s cieľom vytvoriť podpornú sieť pre dieťa a jeho rodinu, považujeme za kľúčový.

Cieľom príspevku je priniesť teoretickú analýzu najviac relevantných vedeckých príspevkov o problematike ekologického prístupu pri práci s klientmi s PAS, a to nie len v kontextoch sociálnej práce. Príspevok je zameraný na multifaktoriálnosť všetkých systémov (v medziach *Bronfenbrennerovej teórie ekologických systémov*), ktoré ovplyvňujú sociálne fungovanie jedinca s PAS, a z ktorých nepochybne vychádzajú aj možné intervencie.

V úvodnej časti príspevku sa zameriame na identifikáciu relevantných vedeckých príspevkov, ev. výskumných tém, ktoré boli nájdené v databázach *Web of Science* (ďalej

WOS) / Scopus, a to v súvislosti s ekologickým prístupom. Kritéria vyhľadávania týchto príspevkov neboli špecifikované s cieľom získať čo najširší pohľad na skúmanú problematiku (dôležitý tu bol pojem – „*poruchy autistického spektra*“ a „*ekologický prístup*“).

1 Ekologická teória v kontexte porúch autistického spektra - téma spoločenská a holistická

Problematiku PAS nemožno vnímať len v kontextoch sociálnej práce. Je to téma holistická a najmä spoločenská. Klienti s PAS sú špecifická cieľová skupina, ktorá si vyžaduje intervencie na viacerých úrovniach v rámci komplexného tímu špecialistov z rôznych vedných disciplín. Toto tvrdenie potvrdzujú aj výsledky obsahovej analýzy vedeckých príspevkov, ktoré boli identifikované v rámci predmetného mapovania.

Predkladaný príspevok je špecifický tým, že samotná výskumná téma *Ekologická perspektíva v kontexte porúch autistického spektra* je jednou z významných teórií sociálnej práce. A preto, teoretickým východiskom, ktorý predstavíme je **Bronfenbrennerov bioekologický model ľudského vývinu**, ktorý je ilustrovaný na obrázku č. 1.

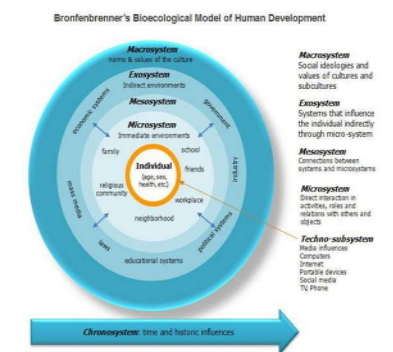

Figure 1: Bioecological Model of Human Development (Bronfenbrenner, 1979)

Obr. č. 1: Bronfenbrennerov bioekologický model ľudského vývinu

Zdroj: Predescu, Al Ghazi, Darjan (2018), [cit. 2023-09-12]

Ekologická perspektíva PAS sa opiera o kontextualizáciu autizmu v sociálnom prostredí dieťaťa. Autori Predescu, Al Ghazi a Darjan (2018 – preložené autorkou) vytvárajú tento model vysvetlenia PAS. Aby to vysvetlili, používajú **metaforu fotografie**. Ak sa

pozrieme na spoločenský život z perspektívy dieťaťa, uvidíme fotografiu spoločnosti, ktorá je obmedzená na konkrétne perspektívy. Toto je sociálny priestor dieťaťa. Ako na každom obrázku, čím je objekt bližšie, tým je väčší a z našej perspektívy dôležitejší.

V prvom rade musíme brať do úvahy potreby, vlastnosti a životné skúsenosti dieťaťa. Toto sú hlavné oblasti, ktoré sú najviac ovplyvnené PAS. Toto je vnútorný systém, na ktorý sa zameriava **klinická a psychologická perspektíva PAS**. Väčšina hodnotení sa týka konkrétneho kognitívneho a sociálneho vývinu dieťaťa a špecifických vzorcov správania. Logicky, z tohto pohľadu sa **intervencia uskutočňuje na individuálnej úrovni** s cieľom pomôcť dieťaťu uľahčiť jeho prispôbenie sa vonkajšiemu prostrediu.

Najbližšími objektmi sú členovia rodiny, ktorí sú v živote dieťaťa neustále prítomní. Rodina je súčasťou mikrosystému, bezprostredného prostredia. Rodičia sú dôležití nielen preto, že spĺňajú najzákladnejšie požiadavky dieťaťa, ale aj preto, že poskytujú základnú štruktúru spoločenského života dieťaťa. Sú sprostredkovateľmi medzi dieťaťom a väčším svetom. PAS má silný vplyv na rodinný život a dynamiku (Hayes and Watson 2013, [cit. 2023-09-12]). Existencia dieťaťa s PAS núti rodinu, aby sa zmenili a aby zahrnuli do rodinného fungovania aj náročné správanie dieťaťa. Intervenciou na tejto úrovni je najmä **rodinná terapia a poradenstvo, školenie a vzdelávanie rodičov**, ktorých cieľom je naučiť a poradiť rodičom, aby správne reagovali na potreby dieťaťa (Predescu, Al Ghazi and Darjan 2018, [cit. 2023-09-12]).

Na strednú vzdialenosť dieťa vníma všetky podporné siete svojej rodiny. To zahŕňa školu, terapeutov, zamestnávateľov/prácu rodičov, siete priateľov a komunitu. Tieto rozmery sú tiež súčasťou mikrosystému. Na tejto úrovni, vrátane iných, sú odborníci, ktorí sa snažia pomôcť dieťaťu a rodine. Táto úroveň je hlavnou podpornou skupinou pre rodinu. Zamestnávateľia poskytujú finančnú podporu; škola poskytuje vzdelávaciu podporu; priatelia poskytujú emocionálnu, praktickú a materiálnu podporu atď. Ako hlavnú podpornú úroveň by sme mali myslieť na **posilnenie sietí sociálnej podpory** dieťaťa, ale vyžaduje si to správnu

koordináciu. Mezosystém pozostáva zo všetkých vzájomných vzťahov a vplyvov medzi rozmermi mikrosystému a exosystému.

Exosystém ako nepriame prostredie terapie zvyčajne prehliadajú. Z pohľadu dieťaťa je toto pozadie, nie veľmi jasné, ale dáva farbu a dáva celému obrazu zmysel. Tento exosystém pozostáva zo spoločnosti ako celku a jej inštitúcií: vlády, politických, ekonomických a vzdelávacích systémov, zákonov, masmédií a priemyslu. Služby a vzdelávanie pre dieťa je **regulované špecifickými politikami**, spoločnosť definuje práva a zadania, ktoré sú pre dieťa k dispozícii. Jeho vplyv nie je tak ľahké posúdiť, ale účinky sú veľké a možno ich vidieť v komparatívnych štúdiách medzi krajinami.

Každá fotografia je výrez z väčšieho obrázka. Aj keď má fotografia význam sama o sebe, stále je silne zakomponovaná do väčšieho obrázka. Ide o makrosystém, ktorý pozostáva z noriem a hodnôt kultúry a subkultúr. V spoločenskom živote zahŕňa presvedčenie, sociálne postoje, kultúrne črty a všeobecné chápanie predmetu. V prípade autizmu, laické teórie o ňom premýšľajú ako o chorobe, **uprednostňujú klinické prístupy z medicínskeho hľadiska**. Diskurz o PAS je plný lekárskeho pojmov, ako je diagnóza, terapia, symptómy atď. Na druhej strane to vedie k myšlienke, že deti s PAS sú choré a treba ich liečiť a priviesť ich k zdravému rozumu. Všetky fotografie sú kontextové, environmentálne vystrihnuté z väčšieho obrázka. Dôležitá je perspektíva, ale aj technika a materiály. Ostatné desaťročia sme svedkami mnohých pokusov zobrazit PAS z viacerých perspektív, no musíme brať do úvahy aj rôzne hlasy tých, ktorí fotografujú.

Autorka Allan sa zaoberá deskripciou všetkých faktorov, ktoré determinujú jedinca s PAS, a to po vzore ekologického prístupu a jeho vyššie prezentovaných systémov. Táto autorka prezentuje **medicínsky pohľad** na problematiku v kontexte zdravia. Ekologický model je potom rozdelený do nasledujúcich **piatich úrovní** (Obrázok č. 2) (Allan 2020, [cit. 2023-09-12]):

- *individuálne faktory*, ktoré ovplyvňujú správanie, ako sú znalosti, postoje a zručnosti,

- *interpersonálne faktory*, ako sú interakcie s inými ľuďmi, ako je rodina a priatelia, ktoré môžu poskytovať sociálnu oporu alebo vytvárať bariéry pre medziľudský rast, ktorý podporuje zdravé správanie,
- *organizačné faktory* vrátane pravidiel, nariadení, politik a neformálnych štruktúr, ktoré obmedzujú alebo podporujú zdravé správanie na pracovisku alebo v školskom prostredí,
- *komunitné faktory*, ako sú formálne alebo neformálne sociálne normy, ktoré existujú medzi jednotlivcami, skupinami alebo organizáciami, môžu obmedziť alebo zlepšiť zdravé správanie,
- *faktory verejnej politiky* vrátane miestnych, štátnych politik a zákonov, ktoré regulujú alebo podporujú zdravotné opatrenia a postupy na prevenciu chorôb vrátane včasnej detekcie, kontroly a manažmentu.

Obr. č. 2: Faktory determinujúce klienta s PAS

Zdroj: Allan 2020, [cit. 2023-12-09]

V závere teoretickej časti príspevku zodpovedáme na základnú otázku: **Je ekologická teória v kontexte porúch autistického spektra téma spoločenská a holistická?** Odpoveď je jednoznačne „áno“. To potvrdzujú (okrem realizovanej obsahovej analýzy výskumných príspevkov) aj zahraniční autori Chen, Piper a Schenk (2022, [cit. 2023-09-12]) – obrázok č. 3., ktorí vymenúvajú všetky subjekty starostlivosti o autistických klientov, resp. vedné odbory medzi ktorých patrí:

- vzdelávací tím,
- psychológia,
- behaviorálna terapia,
- aplikovaná behaviorálna analýza,

- logopédia,
- **sociálna práca,**
- pracovná rehabilitácia,
- pracovná terapia,
- výživa,
- neurológia,
- genetika,
- fyzioterapia,
- prechodná starostlivosť.

Mapovanie a obsahová analýza vedeckých príspevkov evidovaných v databázach *WOS* a *Scopus* potvrdili, že téma PAS v súvislosti s Ekologickým prístupom je **centrom záujmu viacerých vedných disciplín**, ako napríklad:

- psychológia,
- špeciálna pedagogika,
- filozofia,
- **sociálna práca – školská sociálna práca,**
- medicína.

Fig. 1 Potential providers on a treatment team for child with ASD

Obr. č. 3: Potenciálni poskytovatelia starostlivosti o klienta s PAS v rámci „liečebného“ tímu

Zdroj: Chen, Piper, Schenk (2022, [cit. 2023-12-09])

2 Metodológia

Cieľom výskumnej štúdie bolo, prostredníctvom databáz *WOS* a *Scopus* nájsť relevantné vedecké príspevky týkajúce sa ekologickej perspektívy v kontexte porúch autistického spektra, či už v slovenskom alebo zahraničnom vedeckom priestore. Okrem dvoch zadaných kritérií – *Ecological approach* a *Autism Spectrum Disorders* – neboli použité žiadne iné kritériá, a to v snahe pokryť čo najväčší publikačný priestor. V štúdiu bola použitá obsahová analýza dokumentov,

a to konkretizujúc – dostupných abstraktov vedeckých článkov, ev. plnotextových vedeckých článkov evidovaných v menovaných databázach.

3 Výsledky práce

V databázach *WOS*, *Scopus* nebol identifikovaný žiaden slovenský vedecký príspevok venujúci sa ekologickeému prístupu v kontexte PAS. A naopak, čo sa týka zahraničného publikačného priestoru, bolo nájdených viacero vedeckých príspevkov, ktoré prezentovali výskumy PAS v rôznych kontextoch. Heterogenita výskumných zameraní bola skutočne zaujímavá. V nasledujúcom grafickom zobrazení (Schéma č. 1) prezentujeme najviac relevantné vedecké príspevky z predmetnej oblasti.

Schéma č. 1: Zoznam relevantných vedeckých príspevkov evidovaných v databázach *WOS*, *Scopus* zameraných na ekologickú perspektívu v kontexte PAS

Zdroj: vlastné spracovanie

Išlo o sedem vedeckých príspevkov, ktoré v schéme analyzujeme z hľadiska:

- uvedenia autorov a autoriek,
- roku publikovania,
- názvu príspevku,
- názvu časopisu evidovaného vo *WOS* alebo *Scopus*,
- základného východiska,
- zamerania výskumnej štúdie s uvedením cieľa.

Z obsahovej analýzy dát vyplynuli nasledujúce zistenia. Prvá vedecká štúdia autorov Predescu, Al Ghazi a Darjan (2018) slúžila ako základné teoretické východisko pre všetky ostatné analyzované vedecké príspevky, ako aj pre tento príspevok. Autori

tam predstavujú klasický model Bronfenbrenera (1979) a navrhujú svoj ekologický model aplikovaný na problematiku PAS. Príspevok Danforth (2013) predstavuje taktiež inšpiráciu pre ostatné vedecké príspěvky, kde autor vo svojej kapitole uverejnenej v *Encyclopedia of Autism Spectrum Disorders* pojednáva o všeobecných charakteristikách ekologického modelu a poruchách autistického spektra. Na otázky týkajúce sa zamestnanosti ľudí s PAS odpovedajú vo svojom príspevku autori Klag, Nicolas a Métayer (2021). Pre sféru sociálnej práce možno považovať za najdôležitejší vedecký príspevok autoriek Dente a Coles (2012), ktoré v rámci **školskej sociálnej práce** riešia problematiku prechodu žiakov strednej školy na postsekundárne vzdelávanie (na vysokú školu). Hovoria o zvýšenej úlohe sociálnych pracovníkov v práci s jednotlivcami s PAS v prostredí stredných škôl. Derguy, M'Bailara a Michel et al. (2016) riešia v rámci psychológie prediktory stresu rodičov detí s PAS s fokusom na vybrané premenné. Medicínsky pohľad na problematiku fyzickej aktivity ľudí s PAS a názorov rodičov na ňu prezentujú autori Buchanan, Miedema a Frey (2017). A napokon, ostatný a zároveň najaktuálnejší je vedecký príspevok Vincenta a Fabriho (2022), ktorý je reakciou na medzery vo výskume týkajúce sa prechodu vysokoškolákov na trh práce.

Diskusia

Je možné skonštatovať, že tieto výskumy môžu slúžiť ako inšpirácia pre slovenské podmienky, kde odborníci a odborníčky výskumne nie sú tak ďaleko. Na Slovensku realizuje výskumy PAS *Akademické centrum pre výskum autizmu*¹³, ktoré vzniklo 22.10.2013 na *Fyziologickom ústave Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave*.

V diskusii vnímame za potrebné zodpovedať na základnú otázku: **Ako by sme mohli dané zistenia využiť v slovenskej praxi?** Uplatnenie Bronfenbrennerovej teórie ekologických systémov v kontexte PAS by sme

mohli nájsť v rámci viacerých úrovní sociálnej práce a jej inštitúcií, ktoré sú v nasledujúcich častiach textu predstavené.

Na **mikroúrovni**, resp. **mikrosystém** predstavuje **sociálna práca s jednotlivcom** (klient s PAS) – a to konkrétne v terapeutickú a poradenskú paradigmu, napr. v konkrétnych sociálnych službách. Inštitucionálne zabezpečenie – rolu sociálneho pracovníka a pracovníčky by sme mohli identifikovať napríklad: v *Centre včasnej intervencie*, kde prebieha skrining a diagnostika; v *špecializovaných zariadeniach* (napr. *Krajské autistické centrá*); v *praktických školách, materských a základných školy pre deti a žiakov s autizmom* v pozícií školských sociálnych pracovníkov a pracovníčok; v *špecializovaných centrách poradenstva a prevencie pre deti a žiakov s autizmom a ďalšími pervazívnymi vývinovými poruchami*; a v ďalších inštitúciách sociálnej práce.

Mezosystém zabezpečuje **sociálna práca s rodinou klienta s PAS**, a to napríklad prostredníctvom rodinnej terapie, špecializovaného sociálneho poradenstva a iných významných metód sociálnej práce s rodinou. Túto úroveň zastrešuje aj **školská sociálna práca** (v *MŠ, ZŠ, SŠ, VŠ* – ideál vs fakt?) v rámci edukologickej paradigmy sociálnej práce. Významnú úlohu v rámci otázky zamestnania klientov s PAS zohráva **zamestnanecké poradenstvo** v inštitúcii *úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, odboru zamestnanosti* a spolupráce so zamestnávateľmi cez optiku poradenskej paradigmy sociálnej práce, a to v rámci *Zákona o službách zamestnanosti č. 5/2004*. Na mezoúrovni je potrebné zdôrazniť spoluprácu sociálneho pracovníka / pracovníčky so všetkými kompetentnými odborníkmi pri riešení PAS, a to s využitím **metódy sieťovania odborníkov pomoci**, konkretizujúc: *pedopsychiatra* (v prípade detského klienta s PAS) / *psychiatra* (v prípade dospelého klienta s PAS), *pediatra* (v prípade dieťaťa s PAS) / *všeobecného lekára pre dospelých, psychológa, logopéda, špeciálneho pedagóga*, kde by **sociálny pracovník a pracovníčka** zohrávali **rolu komuni-**

¹³ Je to univerzitné akademické centrum, ktorého prvoradým poslaním je výskumná aktivita a vzdelávanie. Medzi jeho najdôležitejšie úlohy

patrí: výskumné projekty, skrining PAS, diagnostika PAS a vzdelávanie (ACVA 2021, [cit. 2023-12-10]).

kátorov, resp. sprostredkovateľov medzi týmito odborníkmi, klientom s PAS a jeho rodinou.

Exosystém, je tzv. „nepriame prostredie klienta“, ide o systémy, ktoré nepriamo determinujú klienta s PAS cez mikrosystém. Patrí tu vláda, politika a zákony, priemysel, vzdelávací systém, masmédiá, ekonomika a iné. Aplikačnú rovinu v súvislosti s problematikou ekologickej perspektívy a PAS nachádzame v troch rezortoch. V rezorte **Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky**, v kontexte sociálnej legislatívy – napr. *Zákon o sociálnych službách č. 448/2008* – vymedzuje inštitúcie a konkrétne sociálne služby pre klientov s PAS, ktoré môže poskytovať aj sociálny pracovník v rámci inštitúcie, kde pracuje. Ide napríklad o sociálne služby na riešenie nepriaznivej životnej situácie z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia, nepriaznivého zdravotného stavu = *špecializované zariadenie*; ďalej sociálne služby pre rodiny klientov s PAS = *služba včasnej intervencie* a iné. Ďalším veľmi významným dokumentom je *Zákon č. 219/2014 o sociálnej práci*, kde je právne definovaná rola asistenta sociálneho pracovníka a sociálneho pracovníka. V rámci vzdelávacieho systému, v rezorte **Ministerstva školstva Slovenskej republiky** pre žiakov a žiačky s PAS platí *Vzdelávací program pre žiakov s autizmom a ďalšími pervazívnymi vývinovými poruchami bez mentálneho postihnutia pre primárne vzdelávanie a nižšie stredné vzdelávanie* [cit. 2023-12-10], v ktorom obsah a ciele vzdelávania detí s PAS s mentálnym postihnutím sa prispôbujú individuálnym odlišnostiam každého žiaka, výchova a vzdelávanie sa realizuje podľa individuálnych vzdelávacích programov. Práve v tomto rezorte je potrebné rozvíjať úlohu školskej sociálnej práce a rolu školského sociálneho pracovníka a pracovníčky. Tretím rezortom je **Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky** (ďalej *MZSR*), ktoré zákonom **priznalo úlohu sociálneho pracovníka v manažmente pomoci klientom s PAS, čo považujeme za významný medzník práve v klinickej sociálnej práci**. Odbornou pracovnou skupinou *MZSR*, ktorá nesie názov *Poruchy autistického spektra* boli vytvorené 2 súbory – *Štandardné operačné postupy – PAS: manažment pacienta a manažment autizmu*,

ktoré nájdeme v § 45 ods. 1 písm. b) a c) *zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti*. Menované dokumenty nadobudli účinnosť 1.7.2021, a to schválením ministra zdravotníctva SR Vladimírom Lengvarským na obdobie dvoch rokov.

Makrosystém pozostáva z noriem a hodnôt kultúry a subkultúr. Kľúčovým dokumentom pre prácu sociálneho pracovníka s klientom s PAS je z nášho pohľadu *Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce Slovenskej republiky* (2015), a to konkrétne hodnotami, ktoré zdôrazňuje, a síce, rešpektovanie ľudskej dôstojnosti. To znamená, že s každým klientom máme zaobchádzať starostlivo a úctivo, majú na zreteli individuálne rozdiely. Máme podporovať vlastnú zodpovednosť a autonómiu, právo na sebaurčenie a spoluúčasť.

Ostatným systémom Bronfenbrennerovej teórie je **chronosystém**, kde patrí čas a historické vplyvy. V tejto súvislosti je potrebné analyzovať výskyt PAS a ako sa výskyt mení prebiehajúcim časom. Prevalencia PAS je v *USA* podľa *Centra pre kontrolu a prevenciu chorôb* 1:68, t. j. asi 1,68 %, v európskych štúdiách sa opisuje medzi 1 – 2 % so zvyšujúcou sa mierou výskytu (Hnilicová a Ostatníková 2018). Prevalencia PAS je odlišná u oboch pohlaví, s vyšším výskytom u chlapcov v pomere 4:1, predovšetkým s vyšším podielom chlapcov u detí s vyšším IQ. Domnievame sa, že so **stúpajúcou mierou výskytu PAS bude sociálna práca stále žiadanejšou a prestížnejšou profesiou a rola sociálneho pracovníka a pracovníčky bude všetkými odborníkmi profesionálneho tímu riadne uznaná**.

ZÁVER

Domnievame sa, že ciele príspevku, ktoré boli formulované v úvode, sa do značnej miery naplnili. Ponúkli sme interdisciplinárny pohľad na problematiku ekologickej perspektívy s aplikáciou na poruchy autistického spektra. To, že skúmaná téma je holistická a v spoločnosti vysoko aktuálna, potvrdzuje obsahová analýza vedeckých príspevkov, ktoré boli evidované v databázach *Web of Science* alebo *Scopus*, za ostatné roky. Išlo

o vedecké príspevky z oblasti medicíny, psychológie, sociálnej práce a iných vied. Čo sa týka vedeckého zamerania išlo o témy: zamestnania ľudí s PAS, vzdelania, fyzickej aktivity ľudí s PAS v kontexte zdravia a zvládania stresu rodičov detí s PAS. Na záver je potrebné skonštatovať, že výskum autizmu v zahraničí môže inšpirovať slovenský výskumný priestor vo viacerých tematických zameraniach, keďže problematika PAS je široko rozsiahla a táto cieľová skupina sociálnej práce si zasluhuje veľkú pozornosť.

Zoznam bibliografických odkazov

- ACVA, 2021. *O nás* [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://acva.sk/o-nas/>
- ALLAN, Alessia, 2020. *Intervention for Autism Spectrum Disorder using the Ecological Model of Health* [online]. [cit. 2023-12-09]. Available from: <https://alessiaallan.wordpress.com/2020/06/28/intervention-for-autism-spectrum-disorder-using-the-ecological-model-of-health/>
- BUCHANAN, Alica, MIEDEMA Benjamin and Georgia, FREY, 2017. Parents' Perspectives of Physical Activity in Their Adult Children With Autism Spectrum Disorder: A Social-Ecological Approach. In: *Adapted Physical Activity Quarterly* [online]. [cit. 2023-09-12]. Vol. 34, n. 4, p. 401–420. ISSN 0736-5829. Dostupné na: DOI: <https://doi.org/10.1123/apaq.2016-0099>
- HAYES, Stephanie A. and Shelley WATSON, 2013. The impact of parenting stress: A meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without autism spectrum disorder. In: *Journal of Autism and Developmental Disorders* [online]. [cit. 2023-09-12]. Vol. 43, n. 3, p. 629–642. ISSN 0162-3257. Available from: <https://doi.org/10.1007/s10803-012-1604-y>
- CHEN, Nora, PIPER Rachel and Janelle SCHENK, 2022. *Integrated Healthcare for People with ASD* [online]. [cit. 2023-12-10]. Available from: <https://sunfieldcenter.com/integrated-healthcare-for-people-with-asd/>
- DANFORTH, Jeffrey, 2013. Ecological Model of Autism. In: VOLKMAR, F. R. (eds). *Encyclopedia of Autism Spectrum Disorders* [online]. [cit. 2023-09-12]. New York: Springer. Dostupné na: https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1698-3_1456
- DENTE Claire and Kallie Parkinson COLES, 2012. Ecological Approaches to Transition Planning for Students with Autism and Asperger's Syndrome In: *Children & Schools* [online]. [cit. 2023-09-12]. Vol. 34, n. 1, p. 27–36. ISSN 1545-682X. Available from: <https://doi.org/10.1093/cs/cdr002>
- DERGUY, Cyrielle, M'BAILARA, Katia and Grégory MICHEL et al., 2016. The Need for an Ecological Approach to Parental Stress in Autism Spectrum Disorders: The Combined Role of the Individual and Environmental Factors. In: *Journal of Autism and Developmental Disorders* [online]. [cit. 2023-09-12]. Vol. 46, p. 1895–1905. ISSN 0162-3257. Available from: <https://doi.org/10.1007/s10803-016-2719-3>
- Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce Slovenskej republiky*, 2015 [online]. [cit. 2023-11-23]. Dostupné z: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialna-praca/eticky-kodex_final-3.pdf
- HNILICOVÁ, Soňa a Daniela OSTATNÍKOVÁ, 2018. Poruchy autistického spektra – včasná diagnostika a skrining. In: *Pediatrica pre prax* [online]. [cit. 2023-12-28]. Bratislava: SOLEN. Roč. 19, č. 2, s. 52–56. ISSN 1336-8168. Dostupné z: https://www.solen.sk/storage/file/article/PED_2_2018_final_Hnilicova.pdf
- KLAG, Malvina, NICHOLAS, David and METAYER, Solene, 2021. Creating a Resilient Ecosystem for the Employment of Autistic Individuals: From Understanding to Action. In: *Families in Society* [online]. [cit. 2023-09-12]. Vol. 102, n. 4, p. 485–503. ISSN 1945-1350.

Available from:

<https://doi.org/10.1177/10443894211017397>

PASTRNÁKOVÁ, Livia, 2022. Možnosti využitia mobilnej aplikácie ASDetect u detského klienta s podozrením na poruchu autistického spektra v procese depistáže. In: *Journal Socioterapie* [online]. [cit. 2023-09-12]. Roč. 8, č. 2, s. 27 – 35. ISSN 2453-7543.

Dostupné z: <https://www.unipo.sk/public/media/44189/pastrnakova.pdf>

PREDESCU, Mihai, Al GHAZI, Loredana and Ioana DARJAN, 2018. An Ecological Approach of Autism Spectrum Disorders. In: *Journal of Educational Sciences* [online]. [cit. 2023-09-12]. Vol. XIX, n. 2, p. 38. ISSN 2457 – 8673.

Available from:

https://rse.uvt.ro/pdf/2018/NR2/RSE%202-2018_complet%20edition.pdf

VINCENT, Jonathan a Marc, FABRI, 2022. The Ecosystem of Competitive Employment for University Graduates with Autism. In: *International Journal of Disability, Development and Education* [online]. [cit. 2023-09-12]. Vol. 69, n. 5, p. 1823-1839. ISSN 1465-346X.

Dostupné na: DOI:

10.1080/1034912X.2020.1821874

Vzdelávací program pre žiakov s autizmom a ďalšími pervazívnymi vývinovými poruchami bez mentálneho postihnutia pre primárne vzdelávanie a nižšie stredné vzdelávanie [online]. [cit. 2023-12-10].

Dostupné z: <https://www.statpedu.sk/sk/svp/statny-vzdelavaci-program/vp-deti-ziakov-so-zdravotnym-znevychodnenim/vp-deti-ziakov-autizmom-alebo-dalsimi-pervazivnymi-vyvinovymi-poruchami/>

Zákon o službách zamestnanosti č. 5/2004 Z. z. v znení neskorších predpisov [online]. [cit. 2023-09-12].

Dostupné z: <https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/5/20060101.html>

Zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a

doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov [online]. [cit. 2023-09-12].

Dostupné z: <https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/576/20160102.html>

Zákon o sociálnych službách č. 448/2008 Z. z. v znení neskorších predpisov [online]. [cit. 2023-09-12].

Dostupné z: <https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/448/20090101.html>

Zákon o sociálnej práci č. 219/2014 Z. z. o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny v znení neskorších predpisov [online]. [cit. 2023-09-12].

Dostupné z: <https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2014/219/20150101.html>

Podakovanie a afliácia

Príspevok vznikol v rámci projektu KEGA č. 027PU-4/2022 Transfer digitálnych technológií do inovácie metodiky odbornej praxe v pregraduálnej príprave študentov sociálnej práce a projektu VEGA č. 1/0535/23 Integrácia ukrajinských migrantov a posúdenie náročnej životnej situácie spojennej s krízou vyvolanou vojnovým konfliktom optikou sociálnej práce.

Kontaktné údaje

Mgr. Livia Pastrnáková, PhD.,

Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove,

ul. 17 Novembra č. 1, 08001 Prešov;

e-mailová adresa: livia.pastrnakova@unipo.sk